

## A HALÁLBÜNTETÉSRŐL

### Absztrakt

*Jelen tanulmány a halálbüntetés mai napig aktuális kérdéseivel foglalkozik alkotmányjogi és jogelméleti szempontból. Választ keres többek között arra a kérdésre, hogy az Alaptörvény és az Alkotmány eltérő szövegezéséből adódóan alkalmazható-e a halálbüntetést eltörölő alkotmánybírói határozat, avagy sem, valamint a halálbüntetés-ellenes természetjogi érvelés mellett a kelsen Tiszta Jogtanból vezeti le a halálbüntetés tilalmát, így az életet és az emberi méltóságot egyfajta élő tilalomfaként állítja a jog elé, amelyet az nem léphet át, és nem hajthatja uralma alá.*

*Kulcsszavak: emberi méltóság, élethez való jog, alkotmányellenes, kelsen Tiszta Jogtan.*

### BEVEZETŐ GONDOLATOK

*„Az egyes ember csak ebben az egyetlen életben tud annyit megvalósítani az emberi lehetőségéből, amennyire képes.”*

*(Sólyom László)*

Annak ellenére, hogy immáron 27 éve<sup>2</sup> nem végeztek ki senkit Magyarországon, úgy tűnik a közvéleményt és a politikát mind a mai napig lázban tartja a halálbüntetés kérdése. Magyarország miniszterelnöke még 2015-ben is fontosnak tartja, hogy napirenden tartsuk a legsúlyosabb büntetési nem visszaállításának lehetőségét. Ennél többet ugyanakkor az Európai Tanácsi tagság miatt nem tehetünk.<sup>3</sup>

Véleményem szerint a halálbüntetés – csakúgy, mint az eutanázia és az abortusz – alapjogi probléma, így jelen esetben nem a büntetőjog,<sup>4</sup> vagy a kriminológia kérdéseivel és válaszaival foglalkozom, mert e kérdések feltétele, pl. az igazságos és arányos büntetések dilemmája, vagy a *justizmordok* fel sem merülhetnek, mivel már alapjogi szinten rendezzük a felmerült problémát. Hack Péter szerint vannak olyan cselekmények, amelyeknek esetében csak a halál lehet az arányos és társadalmilag igazságos büntetés,<sup>5</sup> azonban a fenti gondolatmenetet követve e kérdés irreleváns, egészen addig, ameddig alapjogi szinten megengedetté nem válik a halálbüntetés. Ugyanez a helyzet Tóth J. Zoltán álláspontjával a *justizmordok* tekintetében, véleménye szerint az egyetlen módja a bírói tévedések kizárásának, a halálbüntetés kiszabásának mellőzése.<sup>6</sup> Ha egy büntetés kiszabását teljes mértékben elutasítjuk, akkor feleslegesség válik annak megtartása, azonban amíg objektív lehetőség nincs ilyen büntetés kiszabására, addig értelmetlen e körben meddő vitákat folytatni.

Írásom célja, hogy féltetve a nemzetközi és uniós dokumentumokat, pusztán Magyarország Alaptörvényére – amely a jelenleg regnáló politikai hatalom első ciklusa alatt született – támaszkodva bebizonyítsam, hogy ahogy 1990-ben sem, az Alkotmánybíróság felállításának évében, úgy ma sincs lehetőség arra, hogy kiszabjuk és alkalmazzuk a legsúlyosabb büntetési nemet.

<sup>1</sup> A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogász szakos hallgatója, aki tanulmányával a Batthyány Lajos Szakkollégium Batthyány-esszépályázatán különdíjban részesült.

<sup>2</sup> Az utolsó kivégzésre 1988. július 14. napján került sor, ld.: <http://szeged.hir24.hu/szeged/2012/08/20/az-utolso-kivegzes-magyarorszagon/> (2015.08.03.).

<sup>3</sup> Orbán Viktor 2015. április 28. napján Pécsen tartott beszédéről megjelent cikk, melyben a halálbüntetésről, mint az elrettentés eszközéről beszélt, ld.: [http://index.hu/belfold/2015/04/28/orban\\_viktor\\_pecs/](http://index.hu/belfold/2015/04/28/orban_viktor_pecs/) (2015.07.17.).

<sup>4</sup> A halálbüntetés büntetőjogi értékeléséhez és történetének legfrissebb gyűjteményéhez ld. BALOGH ÁGNES – TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog - Általános rész*, 2015, Osiris, Budapest, 279–286. o.

<sup>5</sup> HACK PÉTER: *Érvek a halálbüntetés mellett*, elérhető: [http://hvg.hu/hvgfriss/2014.32/201432\\_ervek\\_a\\_halalbunte\\_tes\\_mellett#](http://hvg.hu/hvgfriss/2014.32/201432_ervek_a_halalbunte_tes_mellett#) (2015.07.17.).

<sup>6</sup> TÓTH J. ZOLTÁN: *Halálbüntetés: pro és kontra*, elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/toth14.html> (2015.07.20.).

## 1. AZ ÉLETHEZ ÉS EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG, MINT ALAPJOG

A halálbüntetés csakúgy, mint az abortusz és az eutanázia kérdése az emberi méltósághoz és az élethez való jog határterületeihez tartozik, így a probléma megoldásához részletesen kell, hogy szóljak ezekről, mivel e jogok alkalmazása rejti a megoldás kulcsát.

Általánosan elfogadott vélekedés az, hogy az embert születésétől fogva megilletnek bizonyos sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogok, amelyek lényegüket tekintve minden embert – állampolgárságtól függetlenül – megilletnek, ezeket nevezzük emberi jogoknak.<sup>7</sup> E jogok tulajdonképpen egybeesnek az alapvető jogokkal, de nem teljesen egybeváogóak. Tartalmuk alapján az alapvető jogok nagy része emberi jog, azonban vannak olyan alapjogok, amelyeknél e tartalom hiányzik. Alapvető jogoknak azokat a jogokat tekintjük, amelyeket egy állam alkotmánya felsorol, és mint ilyet ekként el is ismeri. Személyi érvényességi területük alapján is különbséget tehetünk az alapvető jogok között, amelynél az egyik kategória az emberi-, a másik pedig az állampolgári jogok lesz.<sup>8</sup>

Az élethez és az emberi méltósághoz fűződő jogok alapján véve abban különböznek a többi alapvető jogtól, hogy az ember személyiségének egészét, annak jogi státuszát védik, és egyszersmind magukban hordozzák azt az ember számára feloldhatatlan örök feszültséget, amely az emberi személyiség keletkezéséről, mibenlétéről és megszűnéséről vallott különböző nézetek között feszül.<sup>9</sup> Így válik alkalmassá és egyben nélkülözhetetlenné a halálbüntetés kérdéskörében folytatott kutatások során, mert a legsúlyosabb büntetési nem alapvetően az élethez és emberi méltósághoz való jog nem csupán korlátozása – hiszen ez véleményem szerint fogalmilag kizárt –, hanem teljes megsemmisítése.

Az emberi méltóságon – mint az emberi jogok többségén – koronként eltérő fogalmakat értettünk. A modern felfogások alapján a méltóság valamely morálisan lényeges, valamint csak és kizárólag az emberre jellemző tulajdonság alapján illeti meg az embert. E tulajdonságok eredetét tekintve különböző nézetek alakultak ki.<sup>10</sup>

Az emberi méltóság alkotmányjogi megítélése jogrendszerenként, sőt országoként is eltérő képet mutat. Az Egyesült Államok alkotmánya példának okáért nem nevesíti az emberi méltóság sérthetetlenségét, azonban ez a Legfelsőbb Bíróság esetjogában – vázlatos formában ugyan, de – megjelenik. A német alaptörvény egyfajta értékrendként tekint az emberi méltóságra, azt az egész *Grundgesetz* középpontjába állítja.<sup>11</sup>

Magyarország Alkotmánybírósága a 8/1990. (IV. 23.) számú határozatában „általános személyiségi jogként” határozta meg az emberi méltóságot, amely egyfajta *anyajog*ként funkcionál, így ebből származnak, illetve vezethetők le további alapvető emberi jogok – nevezhetjük tehát a személyiségi jogok védelmének megalapozását biztosító funkciónak is. Ez egyfajta határt is jelent, amelyet sem az állam sem más nem léphet

<sup>7</sup> Az emberi jogok kialakulásának történetéhez ld. HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*, 2008, Osiris, Budapest, 31–108. o. Az emberi jogok természetjogi eredetének bizonyításához ld. FRIVALDSZKY JÁNOS: *Természetjog és emberi jogok*, 2010, PPKE JÁK, Budapest, 93–159. o. A természetjogról bővebben ld. MOÓR GYULA: *A jogbölcselet problémái*, 1992, Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 6–10. o. vö. MOÓR GYULA: *A természetjog problémája*, 1934, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 5–10. o., 35–40. o. A kanti egyenlő méltóságon alapuló emberi jogi elméletéhez ld. KIS JÁNOS: *Vannak-e emberi jogaink?*, 2003, Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest, 52. o.

<sup>8</sup> PETRÉTEI JÓZSEF: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*, 2011, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 414. o., 417. o., 428. o. Az alapvető jogok rendszeréhez ld. SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok. Alkotmánytan II.*, 2008, Osiris, Budapest, 42–44. o.

<sup>9</sup> HALMAI – TÓTH: *i. m.* 254. o.

<sup>10</sup> Az egyik felfogás szerint az emberi személyiség az Isten által teremtettségből adódik, így a méltóság is Istentől eredeztethető, ehhez részletesen ld. FRIVALDSZKY: *i. m.* 9–39. o.. A másik csoportot alapvetően Kant gondolatai alapján az ember autonóm viselkedésére lehet visszavezetni, így arra, hogy az ember képes egyedül arra, hogy saját maga számára törvényeket szabjon. Ehhez részletesen ld. KANT, IMMANUEL: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*, 1991, Gondolat, Budapest, 62–68. o. A két felfogás az idő folyamán természetesen ötvöződött, a kettő elmélet közötti különbség főként a határterületek kapcsán fedezhető fel. Ezen felül a történeti áttekintéshez ld. HALMAI – TÓTH: *i. m.* 257–260. o. Vö. TAKÁCS ALBERT: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban, in HAJAS BARNABÁS – SZABÓ MÁTÉ (szerk.): *Emberi méltóság korlátok nélkül. A gyermekek, hajléktalanok és a gyülekezők jogai*, 2009, Országgyűlés Hivatala, Budapest, 21–35. o. és FRIVALDSZKY JÁNOS: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé – a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *Láttelek közjogunk elmúlt évtizedéről*, 2010, PPKE JÁK, Budapest, 19–21. o.

<sup>11</sup> HALMAI – TÓTH: *i. m.* 264–270. o. Több európai állam alkotmányjogi szabályozáshoz ld. a DRINÓCZI TÍMEA (szerk.): *Magyar alkotmányjog III. – Alapvető jogok*, 2010, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 54. o.

át, lényegét tekintve az ember ettől marad személy, így nem válik tárggyá, eszközzé. A másik ilyen funkciót a magyar Alkotmánybíróság az egyenlő méltóság megteremtésében látta.<sup>12</sup>

Az élethez való jog lényegét tekintve a „ne ölj!” parancsában testesül meg. Az egyént az állammal szemben illeti meg védelem, tehát semmilyen állami intézmény, illetve ezek képviselője nem foszthat meg mást az életétől. E követelmény az alapvető jog alanyi oldalából következik. Két felfogás találkozási pontja testesül meg az élethez való jog alanyi oldalának másik elemében, mégpedig, hogy bizonyos esetekben az egyénnek joga van megfosztani egy másik személyt annak életétől. Az egyes felfogások ilyennek tekintik a végszükség, vagy a jogos védelem helyzetét, mások, mint például Hack Péter a jogos védelem példájával érvelnek a halálbüntetés mellett. Egy ellenkező felfogás szerint, amelyhez magam is csatlakozom a szükség-helyzet, illetve a jogos védelem szituációját egyfajta jogon kívüli állapotnak tekintik, amelyben senki nem nyer jogosultságot vagy kötelezettséget a másik személy életének elvételére, pusztán visszatér a természeti állapot, amikor az életek közti választás, azok versengése megtörténik.<sup>13</sup>

## 2. MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE ÉS A HALÁLBÜNTETÉS

Magyarországon a halálbüntetés különböző nemzetközi egyezmények<sup>14</sup> alapján is kizárt, azonban e büntetési nem alkotmányellenességét a magyar Alkotmánybíróság már 1990-ben kimondta.

A fent említett határozat az emberi élethez és méltósághoz való jogból vezeti le a halálbüntetés alkotmányellenességét, azonban az Alaptörvény implicite máshol mondja ki a legsúlyosabb büntetési nem tilalmát. A XIV. cikk (2) bekezdése szerint „senki nem utasítható ki olyan államba vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik...”<sup>15</sup>

Az Alaptörvény e passzusa tehát *argumentum a minori ad maius* módon úgy mondja, ki a halálbüntetés tilalmát, hogy ha a kiadás akadálya a halálbüntetés fenyegetettsége, akkor mi magunk sem szabhatunk ki halálbüntetést, mivel akkor e bekezdés rendelkezése értelmét vesztené.<sup>16</sup>

Tekintettel azonban arra, hogy e rendelkezés is nemzetközi dokumentum alapján került az Alaptörvénybe, a problémafelvetésnek megfelelően eltekintek a létezésétől és pusztán az élethez és emberi méltósághoz való jog mentén folytatom a halálbüntetés alkotmányellenességének bizonyítását.

Az Alaptörvény és a korábbi Alkotmány szövege az emberi élethez és méltósághoz való jog tekintetében eltér egymástól. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése egységben említette az életet és az emberi méltóságot: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” Az Alaptörvény II. cikke ezzel szemben kimondja, hogy „az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz...”<sup>17</sup> A korábbi alkotmány tehát eltér a jelenlegitől, ami felveti az azzal kapcsolatban született, halálbüntetés alkotmányellenességét kimondó alkotmánybírósági határozat alkalmazhatóságának kérdését.

Az Alaptörvény negyedik módosításával olyan rendelkezés vált a hatályos jog részévé, amely kimondja, hogy „az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik.”<sup>18</sup>

<sup>12</sup> 8/1990. (IV. 23.) AB határozat ABH 1990, 42. 42-45. Vö. JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.*, 2009, Századvég, Budapest, 1909-1910. o. és Sólyom László párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz ABH 1990, 88. 96-108.

<sup>13</sup> Sólyom László párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozatban ABH 1990, 88. 96-108., vö. BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS (szerk.): *Az Alkotmány magyarázata*, 2003, KJK-Kerszöv, Budapest, 536. o. és SZEMERE BERTALAN: *A büntetésről és különösképpen a halálbüntetésről*, 1990, (h.n.), Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 125. o.

<sup>14</sup> A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya – kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet 6. cikk 2. pont, majd később a Második Fakultatív Jegyzőkönyv 1. cikk, Emberi Jogok Európai Egyezménye 2. cikk, majd Hatodik Jegyzőkönyv 1. cikk. Ahogy arra problémafelvetésben is utaltam, a nemzetközi dokumentumokat, így az azokból eredő kötelezettségeket nem számítva vizsgálom a halálbüntetés kérdését.

<sup>15</sup> Alaptörvény XIV. cikk (2) bekezdés. E bekezdés az EU Alapjogi Karta 19. cikk (2) bekezdésének mintájára került be az alkotmányba.

<sup>16</sup> JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, 2011, HVG-ORAC, Budapest, 216-217. o.

<sup>17</sup> Alaptörvény II. cikke vö. JAKAB (2011): *i. m.* 203. o. Vö. Alaptörvény II. cikk és A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 54. § (1) bekezdés.

<sup>18</sup> Alaptörvény, Záró és vegyes rendelkezések 5. pontjában szabályozott kitétel.

Az Alkotmánybíróság még korábban, a 22/2012. (V. 11.) számú határozatában kimondta, hogy támaszkodhat ugyan a korábbi határozataiban kimunkált indoklásra az egyes döntések meghozatalánál, amennyiben a hatályos szöveg azonos, vagy hasonló tartalmú, mint az azt megelőző, azonban nem kötött a korábban kialakított esetjogához.<sup>19</sup>

A fentiekben túlmenően maga az Alaptörvény is támpontot nyújt a halálbüntetés tilalmának alkotmányellenességét megállapító határozat alkalmazhatóságának kérdésében, mégpedig amikor kimondja, hogy „*az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.*”<sup>20</sup> Mindebből az következne, hogy az emberi jogok értelmezéséről – és még néhány más kérdéstről – született korábbi alkotmánybírósági határozat – ekként a halálbüntetést alkotmányellenesnek nyilvánító is – feltétel nélkül és változatlanul érvényes, így alkalmazható is lenne.<sup>21</sup>

Azonban mivel az Alkotmány illetve az Alaptörvény normaszövege eltér egymástól, nem lehet a fentiekben meghatározott módon, ti. feltétel nélkül és változatlanul alkalmazni az Alkotmánybíróság korábbi érveit. Véleményem szerint meg kell vizsgálni a vonatkozó alapjogokat, tehát az élethez és az emberi méltósághoz való alapjogot az Alaptörvény rendszerében. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság nem jutna ugyanarra a következtetésre, viszont a két normaszöveg eltérése, és az abból fakadó egyéb különbségek – melyeket a továbbiakban kifejték – miatt egy konkrét ügy kapcsán új határozat meghozatalára van szükség, amelyben természetesen implicit módon meghúzódnó érveként lesz alkalmazható a korábbi.

Az új Alaptörvény szövegének értelmezése előtt szükséges a 23/1990. (X. 31.) AB határozat elemzése, mivel ez a korábbi alkotmány szövege alapján készült.

Az Alkotmánybíróság fenti határozatában az Alkotmány 8. § (1) és (4) bekezdése, valamint az 54. § (1) bekezdése alapján megállapította, hogy az élethez és az emberi méltósághoz való jog abszolút hatályú alapvető emberi jog, így annak védelme és tiszteletben tartása az állam elsődleges kötelezettsége. Az 54. § az önkényes megfosztást mondja ki tilalmasnak, amely megfogalmazásból a nem önkényes élettől és emberi méltóságtól való megfosztás megengedettnek tekinthető. Mindezekből fakadóan a 8. § (2) bekezdése válik irányadóvá a halálbüntetés tekintetében, amely kimondja, hogy az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat csak törvény állapíthatja meg, ezek lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.<sup>22</sup>

A testület a halálbüntetést az élettől és az emberi méltóságtól való megfosztás tekintetében nem csak korlátozásnak – amely véleményem szerint dogmatikailag kizárt –, hanem teljes és helyrehozhatatlan megszüntetésnek nyilvánította, amely minden tekintetben megfelel a lényeges tartalom korlátozásának. Mindezek alapján a halálbüntetés alkotmányellenes. A testület határozatában a monista emberkép mellett foglalt állást, amelyet a szakma azóta több helyütt folyamatosan támadott, aminek eredménye – Jakab András szerint – az új Alaptörvény szövegszerű változása is.<sup>23</sup>

A monista emberfelfogás értelmében élet és méltóság egységet alkot, amelyet nem csupán az Alkotmánybíróság, de az Alkotmány kommentárja is elfogad, tekintettel arra, hogy a két jog együttes említéséből – ami véleményem szerint a hatályos szövegben is fennáll – az következik, hogy élet és méltóság az ember tekintetében mindenképp elválaszthatatlan egységet alkotnak.<sup>24</sup> Ezzel ellentétes állásponton van Tóth J. Zoltán, amikor az eutanázia kapcsán azt állítja, hogy a monista emberképpel az Alkotmánybíróság nemcsak az Alkotmány nyelvtani értelmezésével megy szembe, hanem megsérti a világnézeti semlegesség elvét. Ha az élet és méltóság létezhet külön-külön, akkor ebből az következik, hogy az őket védő jogok sem kapcsolód-

<sup>19</sup> „Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges... Az Alkotmánybíróságnak azokra az alapértékekre, emberi jogokra és szabadságokra, továbbá alkotmányos intézményekre vonatkozó megállapításai, amelyek az Alaptörvényben nem változtak meg alapvetően, érvényesek maradnak.” 22/2012. (V. 11.) AB határozat, Indoklás, 41. o.

<sup>20</sup> Alaptörvény R) cikk (3) bekezdés.

<sup>21</sup> Vö. CSEPORÁN ZSOLT: Az Alkotmánybíróság jogfejlesztő joggyakorlata, különös tekintettel az ítéletek hivatkozhatóságára. Az Alkotmánybíróság esetjogának közjogi szempontú vizsgálata az Alaptörvény negyedik módosítása tükrében, in *Scriptura*, 2014/1. szám, 87–90. o.

<sup>22</sup> HOLLÓ ANDRÁS – BALOGH ZSOLT (szerk.): *Az értelmezett alkotmány. Alkotmánybírósági gyakorlat 1990-2009*, 2010, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 746. o.

<sup>23</sup> 23/1990. (X. 31.) AB határozatban ABH 1990, 88.91-93. Vö. JAKAB (2011): *i. m.* 203–204. o.

<sup>24</sup> JAKAB (2009): *i. m.* 203–204. o. Az együttes említés itt is megvan, az Alaptörvény II cikk, 2 mondata egységben említi az élethez és az emberi méltósághoz való jogot.

nak össze feltétel nélkül.<sup>25</sup> Véleményem szerint azonban az élet és a méltóság nem létezhetnek egymás nélkül.

Állítom ezt annak a fényében, hogy méltóságról élet nélkül nem beszélhetünk, mivel egy nem élő embernek magától értetődően nem lehet méltósága, az a halál pillanatában kegyeleti joggá alakul át, de az sem az elhunyt, hanem a néhai hozzátartozóinak tekintetében maradhat fenn. Vannak olyan felfogások, miszerint az élet létezhet méltóság nélkül is, vegyük pusztán azt, hogy az embernek születésétől haláláig annyi méltánytalanságot és megaláztatást kell elszenvednie, hogy az élet bizonyos pontokon biztosan nem kapcsolódik az emberi méltósághoz.<sup>26</sup>

Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön az ún. „halálbüntetés határozathoz” írt párhuzamos véleményükben szintén azt emelték ki, hogy a két jog – értelmezésükben nem is jog, tulajdonképpen inkább transzcendens, a jog számára hozzáférhetetlen kiindulási pont – egységes és egymástól külön-külön kezelhetetlen, elválaszthatatlan egységet alkot. A halálbüntetéssel az állam egy, az Alkotmányban védett, de nem abból eredő értéket önkényesen rendez át – „*önkéntesen: mert az emberi lét és méltóság az értékek rangsorában minden értéket megelőz, itt az emberi jogok forrásáról, eredőjéről és alapjáról, azaz a jog által is sérthetetlen és elidegeníthetetlen értékekről van szó.*”<sup>27</sup> E levezetésnek a későbbiekben nagy jelentőséget tulajdonítok majd.

Sólyom László párhuzamos véleménye ugyanakkor rámutat, hogy a Lábady és Tersztyánszky által vázolt jog feletti érték nem zárja ki azt, hogy abból az élethez és az emberi méltósághoz való jog tételes joggá is alakulhasson. Sólyom szerint az élethez és a méltósághoz való jog szintén egységes, és ahogy erre korábban utaltam elviekben korlátozhatatlan, mivel oszthatatlanságuk folytán is a létezés és a nem-létezés dualitása figyelhető meg közöttük. Messzemenőig egyetértek azzal a tétellel, hogy a fentiekben vázoltaknak megfelelően e jog csak elvehető, ez az elvétel pedig visszafordíthatatlan, és ezzel egy időben minden más jog is megszűnik. A halálbüntetés tehát nem azért önkényes, – amelynek jelentősége az új Alaptörvény szövegét tekintve csökkent – mert, ahogy azt a többségi álláspont tükrözte a határozat elfogadásakor, a jog lényeges tartalmát korlátozta, hanem azért mert objektíve kizárt a korlátozás lehetősége a két jog esetében.<sup>28</sup>

A fentiek alapján megállapítható, hogy az egységes emberképpel, a monista felfogás alapulvételével hazánk régi Alkotmánya szempontjából a halálbüntetés minden körülmények között alkotmányellenesnek tekinthető.

A következőkben az Alaptörvény szövege alapján vizsgálom a halálbüntetés kérdéskörét.

A fent elemzett alkotmánybírói határozat által alkalmazott alkotmányi rendelkezések a következőképpen módosultak:

A korábbi Alkotmány 8. §-ának tartalma jelenleg az Alaptörvény I. cikkében szerepel, mely passzus a következőképpen szól:

„(1) AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.

(2) Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait.

(3) Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

<sup>25</sup> TÓTH J. ZOLTÁN: Élet vs. méltóság, élethez való jog vs. méltósághoz való jog: Az oszthatatlansági tézis és az eutanáziahatározat, in *De iurisprudencia et iure publico*, 2011/2. szám, 11-13. o. A szerző dualista emberfelfogását tekintve – mely jelenleg uralkodó felfogásnak is tekinthető a nemzetköz gyakorlat szerint – megengedi az egyének tárgyként kezelését, így explicit módon társadalmi célokért való feláldozását, azaz akár a halálbüntetést is.

<sup>26</sup> HALMAI – TÓTH: *i. m.* 263. o. vö. FELDMAN, DAVID: *Human Dignity as a Legal Value, Part I.*, 1999, Winter Public Law, 682. o., FELDMAN és társai a méltóságot egyfajta elérendő célként, nem is jogként kezelik. Vö. Sólyom László párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz ABH 1990, 88., 103–107. o. „*az ember (K. K. B.) Halálának esetleges erkölcsi értéke a túlélők ügye – beleértve az állam idevágó kötelességeit is –, ettől persze még motíválhatja az ő tetteit, akár önfeláldozását is.*”

<sup>27</sup> Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz ABH 1990, 88., 95–96. o.

<sup>28</sup> Sólyom László párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz ABH 1990, 88., 103–107. o.

(4) A törvény alapján létrehozott jogalanyok számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak.”<sup>29</sup>

Az új szöveg gyakorlati jelentősége csupán annyi, hogy a szükségesség-arányosság és az objektív tartalom tesztje ezentúl párhuzamosan válik az alapjog-korlátozással szembeni mércévé.<sup>30</sup>

A régi Alkotmány 54. §-ának tartalma jelenleg az Alaptörvény II. cikkében szerepel, amely passzus a következőképpen szól:

„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

Jakab András szerint az új szöveg – ahogy azt már fentebb említettem – azokat a dogmatika problémákat igyekszik korrigálni, amelyek a fentiekben bizonyított oszthatatlansági doktrínára adtak alapot. Megjegyzendő, hogy véleményem szerint jelenleg is az oszthatatlansági doktrína érvényes, mert a II. cikk szintén egységesen említi az élethez és a méltósághoz való jogot, így az korlátozhatatlanság tekintetében mindenképp azonos megítélés alá kell, hogy essék. Ezen felül a Nemzeti Hitvallásban valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság. E kitétel szerint elképzelhetetlen a két transzcendens, jogon kívüli dolog szétválasztása.

Jakab szerint az Alaptörvény jelenlegi szövege a német *Grundgesetz* (a továbbiakban: *GG.*) 1. cikk (1) bekezdésének mintájára alakult így, miképpen az első mondatban *expressis verbis* kimondja az emberi méltóság sérthetlenségét. Jakab azt is állítja, hogy a sérthetlenség dogmatikailag az alapjog korlátozhatatlanságát jelenti, azonban véleményem szerint a korlátozhatatlanság és a sérthetlenség nem ugyanazt a jelentést tartalmat hordozzák.<sup>31</sup>

A normaszöveg nyelvtani értelmezéséből adódóan is mást értünk a sérthetetlen és korlátozhatatlan szavakon. A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a *sérthetetlen* szó, mint melléknév jelentése az, „akit nem szabad (meg)sérteni”, amennyiben ez szabállyal párosul akkor „különleges jogi védelemben részesülőt” jelent, ezzel szemben a *korlátozhatatlan* szó jelentése, a korlátoz szóból adódóan, amely „bizonyos keretek közé szorított és csökkentett” jelent, ezt a keretek közé szorítást nem teszi lehetővé. Láthatjuk tehát, hogy a szavak nyelvtani értelme sem vezet azonos eredményre.<sup>32</sup>

A rendelkezés történeti-rendszertani értelmezéséből adódóan abból kell kiindulnunk, hogy milyen mintára készült az új Alaptörvény szövege. Mint azt fentebb említettem a német *GG.* szövegszerű átvételét valósította meg az Alaptörvény az emberi méltóság sérthetlenségének tekintetében. A *GG.* 1 cikkének (1) bekezdése a következőképp rendelkezik az emberi méltóságról:

„Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt.”

Az *unantastbar* szó jelentése érinthetetlen, sérthetetlen, elidegeníthetetlen, azaz semmilyen formában nem jelenti azt, hogy korlátozhatatlan. A német alaptörvény kommentárja szerint e rendelkezés előíró, nem pedig leíró, így normatív tartalmúnak tekinthető. A méltóság minden fajta megsértése „sérülést” okoz, ezáltal sérül a méltósághoz való jog, ami a *GG.*-ben egyértelműen *értékrendként* szerepel.<sup>33</sup> Amennyiben tehát elfogadjuk, hogy az Alaptörvény új szövege német mintára készült, úgy el kell fogadnunk az annak értelmezéséből következőket is.

Az alapjogi dogmatika is különbséget tesz korlátozás és sértés között. Az *alapjog korlátozása* az alapjogba történő *állami* beavatkozás, tehát az államhatalom, az alkotmányban megfogalmazott felhatalmazása alapján az alapvető jog garantálását korlátozza. Ádám Antal szerint a korlátozás fogalmilag csupán alkotmányos lehet, amely kitétel azt jelenti, hogy az alapjogi garanciák esetleges korlátainak vagy határainak min-

<sup>29</sup> Magyarország Alaptörvénye I. cikk.

<sup>30</sup> Jakab (2011): *i. m.* 202–203. o. Lényegében az EU Alapjogi Karta 52. cikkének, illetve német minták átvételéről van szó, valamint az alkotmányozó az AB által korábban használt tesztek kodifikációját tette meg.

<sup>31</sup> Uo. 203. o.

<sup>32</sup> JUHÁSZ JÓZSEF – SZÓKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.): Magyar Értelmező Kéziszótár, 2003, Akadémiai Kiadó, Budapest, 736. o., 1179. o.

<sup>33</sup> DREIER, HORST (szerk.): *Grundgesetz Kommentar 2. Auflage Band I Präambel, Artikel 1-19*, 2004, Mohr Siebeck, Tübingen, 209–211. o.

denképpen az alkotmányból kell származniuk, annak azokat tartalmaznia kell. Amennyiben ez a korlátozás az *alkotmánnyal ellentétes*, akkor *alapjogsértésről* beszélhetünk.<sup>34</sup>

Különbséget kell tennünk ugyanakkor jogsértés és korlátozás között az azt megvalósító alany oldaláról is, ti. az *alapjog korlátozásnak* – mint ahogy arra már fentebb utaltam – mindenképpen *állam általi korlátozásnak* kell lennie, a *jogsértésnél* viszont ez a tétel nem alkalmazható, mivel akár *egy magánszemély is képes egy másik jogalany alapjogainak megsértésére*.

Következésképpen állítom, hogy amennyiben az emberi méltóság sérthetlenségét dogmatikailag korlátozhatatlanságnak tekintjük, akkor azt csak és kizárólag az állam részéről nyilvánítjuk tilosnak, érinthetetlennek. Kikerül így a védelem alól az olyan helyzetek köre, mint pl. az emberölés, ahol két magánszemély között játszódik le az alapvető jog megsértése. Véleményem szerint tehát nem indokolt a sérthetlenséget a korlátozhatatlansággal azonosítani, mivel két különböző tartalmú fogalomnak tekinthetőek, így alkalmazásuk is különböző gyakorlathoz vezethet.

A továbbá a német Alaptörvényből egy más méltóságfogalom is következik, amely szemben áll a halálbüntetést alkotmányellenesnek nyilvánító határozat egységes emberképével, miszerint élet és méltóság egymástól elválaszthatatlan egységet alkot. A német jogfelfogás szerint az emberi méltóság ideája független az egyes ember létezésétől, a méltóság abban az esetben is sérülhet, ha az ember még nem született meg, vagy már meghalt. A magam részéről ezzel az állásponttal nem értek egyet, azonban az Alaptörvény értelmezéséből adódóan itt is különbséget kell tennünk a két normaszöveg között, amely a korábbi, erre irányuló határozatok felülvizsgálatát is implikálja.<sup>35</sup>

### 3. HALÁLBÜNTETÉS AZ ALAPTÖRVÉNYEN TÚLMUTATÓAN

Ronald Dworkin szerint a jogban nem csupán szabályok, hanem jogelvek és alapjogok is vannak, amelyek hűen tükrözik egy adott korszak erkölcsi felfogását, és általában igencsak tartós életűek. E szabályokon kívüli komponensek egy fölöttes réteget képeznek a jogon belül, amely akkor is irányt mutat a bírák számára, ha a szabályokból olyan ítélet következne, amely szemben áll a jogelvekkel, illetve az alapjogokkal. Ilyenkor ezeket kell figyelembe venni.<sup>36</sup>

Ezeket az elveket gyakran generálklauzuláknak nevezzük, melyek a jogszabályok elkerülhetetlen kiegészítői. A generálklauzulák, ahogy azt Konrad Zweigert mondja „a bírói-jog betörésének kapui”, e „testetlen árnyak” vagy kaucuk-szabályok a jog adaptációját szolgálják a változó életviszonyok és a tényállások különleges sajátosságai között. E generálklauzulák a jogalkotók sajátos eszközei az állandó jogi adaptációhoz, így ugyanis a szempontok és standardok mellett adhatunk a bírónak jogalkotási hatalmat, amelyet már amúgy is birtokol.<sup>37</sup> A magyar Alkotmánybíróság ilyen generálklauzulának tekintette az emberi méltóságot.<sup>38</sup>

A fenti gondolatmenetet folytatva, az alkotmány nem pusztán egy alapjogi katalógus, amelyből elvenni és hozzáadni is lehetséges, nem csupán egy szöveg, amelyet az alkotmányozó hatalom kényére-kedvére módosíthat, az alkotmány ennél több, morális elvek chartája is, amelyek a szöveggel koherens rendszerként egyszerre értelmezhetőek. A magyar Alkotmánybíróság ezt a dworkini gondolatot az egyes alapjogok tekintetében egyenként igyekezett kibontani és az emberi élethez és méltósághoz való jognál a korábbi pragmatikus felfogásokkal szemben a jog természetéből indult ki. Az alkotmánybíróságok tekintetében – német min-

<sup>34</sup> PETRÉTEI: *i. m.* 452–453. o.; illetve vö. ÁDÁM ANTAL: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*, 1998, Osiris, Budapest, 54. o.

<sup>35</sup> KISS GYÖRGY: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*, 2010, Justis, Pécs, 45. o. vö. „die Menschenwürde als potentielle Eigenschaft jedes konkreten Menschen” MAUNZ, THEODOR – DÜRIG, GÜNGTER: *Grundgesetz (Kommentar)*, 1993, C. H. Beck'sche Verlagsbuchandlung, München, Art 1. Abs 1. RdNr. 19.

<sup>36</sup> FÖLDESI TAMÁS: *Valamit valamiért? A jogok és kötelezettségek harmóniája és diszharmóniája*, 1997, Korona, Budapest, 93. o. vö. VISEGRÁDY ANTAL: *Jog- és Állambölcsélet*, 2003, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 51. o.

<sup>37</sup> ZWIEGERT, KONRAD – KÖTZ, HEIN: *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Zivilrechts 3. Auflage*, 1996, Mohr Lehrbuch, Tübingen, 512. o. A „testetlen árnyak” kifejezéshez ld. BECK SALAMON: *Érdekeszme töredékek*, in ALMÁSI ANTAL (szerk.): *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből c. művéhez*, 1933, Grill, Budapest, 44. o. Vö. LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, 2012, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 137. o.

<sup>38</sup> SÓLYOM LÁSZLÓ: *Alkotmányértelmezés az új alkotmánybírók gyakorlatában*, in *Fundamentum*, 2002/2. szám, 22. o., 25. o. és SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az Alkotmány emberi jogi generálklauzulájához vezető út*, in *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1. szám, 27–49. o.

tára – szokás volt az alkotmány értékrendjére, mint általános mögöttes érték-szintetizációra hivatkozni. A magyar Alkotmánybíróság került egy ilyen általános mögöttes értékrend megjelölését, mivel Sólyom szerint ennek bizonyítására képtelen lett volna az akkori testület, ezért csupán az egyes alapjogok tekintetében éltek az értékszempontok kibontásával.<sup>39</sup>

Visszatérve Dworkinhoz, aki azt mondja, hogy az a jogelv, hogy senki nem húzhat hasznot abból, amit ő maga csalárd módon idézett elő akkor is érvényesül, ha ebből direkt jogkövetkezmény nem származik, mert a konkrét jogszabály úgy mond „háttereként” magát az elvet is alkalmazzuk. Amennyiben elfogadjuk, hogy az emberi méltóság egy ilyen alapelv, akkor ahhoz feltétlen érvényességet kell kapcsolnunk, így végső soron eljuthatunk a halálbüntetés egy természetjogból eredő tilalmához.<sup>40</sup>

Folytatva a gondolatmenetet a halálbüntetés nem pusztán alkotmányellenes, de az Alkotmány mögött, helyesebben a fölött álló érték(ek) önkényes átrendezésére törekszik. Ahogy Lábady és Tersztyánszky a halálbüntetés alkotmányellenességét kimondó alkotmánybírói határozathoz írt párhuzamos véleményében kifejti, az élet és az emberi méltóság tulajdonképpen transzcendens a jog számára hozzáférhetetlen, kezelhetetlen. Egy kiindulási pont, amelynek elemei egymástól elválaszthatatlanok és önkényesen át nem rendezhetőek.

E helytálló természetjogi érvelés, véleményem szerint alkalmazható a kelsen Tiszta Jogtanból való levezetésre is, a következő korrekciókkal. Meggyőződésem, hogy a jogfilozófiai elméletek egymás mellett, párhuzamosan is értelmezhetőek, főleg egy olyan helyzetben, ahol filozófiai felfogások csapnak össze egy olyan összetett kérdés kapcsán, mint a halálbüntetés.

Bár Kelsen teljes mértékben és egyértelműen elutasítja a természetjogot és jogtanát logikai úton építi fel (amely ezért lesz „tiszta”) és nem számol az erkölcsnek a jog történeti és gyakorlati kialakulására tett hatásával, véleményem szerint nincs akadálya, hogy egy természetjoghoz hasonló érvelést alkalmazzak.<sup>41</sup> A Tiszta Jogtan a jogot, csakúgy, mint Bentham és Mill egy kizárólagosan mesterségesen létrehozott dolognak tekinti, amelyet az ember alkotott. Álláspontom szerint pedig e mesterséges entitás képtelen egy számára olyan idegen dolgról való rendelkezésre, mint az élet, vagy a méltóság. E két jogon kívül áll, attól teljesen független transzcendens, alapvetően korlátozhatatlan és sérthetetlen, a jog, mint mesterségesen alkotott rendszer által.

A Tiszta Jogtan szerint a fizikai személy nem maga az ember, mert az ember *nem jogi*, hanem egy biológiai-pszichológiai fogalom, így nem a jog, vagy a jogi megismerés által adott egységet fejez ki. Kelsen szerint a jog az embert nem teljes egészében, így nem a testi és lelki funkciójával egyetemben értelmezi. Az emberi aktusok azok, amelyeket a jog kötelességként vagy jogosultságként képes elismerni. Ennek következtében az ember nem tartozik a jogrend által létrehozott közösséghez a maga teljes valójában, tehát életével és méltóságával együtt, hanem pusztán cselekvéseivel és mulasztásaival, amelyet a jog vagy szabályoz, vagy nem.<sup>42</sup>

Véleményem szerint az élet és a méltóság a joggal szemben – csakúgy, mint Kelsen szerint a tulajdonjog – egy transzcendens kategória, egy olyan intézmény, amely áthághatatlan korlátot állít a jog, és a jogrend tartalmi kialakítása felé.<sup>43</sup>

Ezáltal a halálbüntetés még akkor sem megengedhető a jog által, ha az Alaptörvény módosul, mégpedig olyan irányba, ahol a jelenleg felállított határok átléphetőek. Ha a legsúlyosabb büntetési nem alkotmányellenességét hirdető rendelkezések elvésznek, az sem jelentheti az életért való küzdelem elvesztését, mivel az emberi méltóság és az élet egyfajta élő tilalomfaként áll, és állni is fog a jog előtt, amelyet az nem léphet át, nem vethet teljesen uralma alá.<sup>44</sup>

<sup>39</sup> SÓLYOM LÁSZLÓ: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez, in *Fundamentum*, 1997/1. szám, 31. o., 37. o.

<sup>40</sup> FÖLDESI: *i. m.* 94. o. vö. DWORKIN, RONALD: *Taking Rights seriously*, 1967, Harvard University Press, Harvard, 23–24. o.

<sup>41</sup> Szintén jogi pozitivistá érvelés Harté, akinek érvelése annyiban tér el Kelsenétől, hogy ő a jogot és az erkölcsöt is empirikusan is vizsgálja, majd végül jut arra a megállapításra, hogy nincs szükségszerű, csupán véletlenszerű kapcsolat az erkölcs és jog között. Ebből következően a természetjog általi legitimáció elvileg ugyan elfogadhatatlan, azonban a természetjog minimuma kiküszöbölhetetlen a jogból. FÖLDESI: *i. m.* 90–92. o. vö. HART, Herbert L. A.: *The Concept of Law*, 1994, Clarendon Law Series, Clarendon, 204. o.

<sup>42</sup> KELSEN, HANS: *Tiszta jogtan*, 2001, Rejtjel, Budapest, 29. o.

<sup>43</sup> Uo. 24. o.

<sup>44</sup> Uo. 24. o., 29. o.



## ÖSSZEGZÉS

A halálbüntetés és az ezzel összefüggő kérdések az emberiség több ezer éves történetén keresztül mindig is jelen voltak, és valószínűleg jelen is lesznek még hosszú éveken át. Ez idáig senkinek sem sikerült mindenki számára megnyugtató, és kielégítő választ találni az emberiség nagy kérdéseire, honnan jöttünk, miért vagyunk itt, mi lesz velünk a halálunk után. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik a halálbüntetés is, amely hasonlóan megosztó, mint az imént feltett nagy kérdések.

Meggyőződésem, hogy kétséget kizáróan bizonyítottam, hogy a nemzetközi dokumentumokat félretéve, pusztán a magyar Alaptörvényre támaszkodva is bizonyítható a halálbüntetés tilalma. Nem csupán az implikált XIV. cikk, hanem az I. és II. cikk egymásra hatásából, valamint a feltétel nélkül nem alkalmazható, azonban egy esetleges új határozat kapcsán érvként felhasználható 23/1990 (X. 31.) AB határozatból kitűnik, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes.

Véleményem szerint, amennyiben elfogadjuk azt az állítást, hogy az alkotmányozó hatalomnak bármikor lehetősége van az alkotmány módosítására, abból az következik, hogy pusztán az Alaptörvényre hivatkozva nem érvelhetünk támadhatatlanul a halálbüntetés ellen, azonban a hatályos jogi környezetben ez tekinthető hangsúlyos(abb)nak, mint a fentiekben bemutatott jogfilozófiai érvek.

Álláspontom szerint azonban a halálbüntetés kapcsán az azt megsemmisítő életről és emberi méltóságról, mint alapvető emberi jogokról kell beszélnünk, emberi jogi érvelés viszont kellő jogfilozófiai megalapozás nélkül elképzelhetetlennek tűnik, ennek kapcsán szoltam a Dworkin, Hart, Kelsen és más jogi gondolkodók álláspontjáról.

Lábady és Tersztyánszky a fent elemzett alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos véleményében álláspontom szerint egy természetjogi érvelést folytatva jutott a halálbüntetést alkotmányellenesnek tekintő döntésre. A fentebb kifejtett gondolatmenet véleményem szerint kisebb korrekciókkal alkalmazható a kelsen-i Tiszta Jogtanból való levezetésre is, mely a sok közül az egyik érvelési lehetőség a halálbüntetés ellen.

Tekintettel a kérdés összetettségére és az állandóan változó filozófiai és morális állapotokra, az emberek lelkületére úgy vélem hasznos számba venni a tételes jogon kívül álló lehetőségeket az ilyen horderejű emberi életről való döntések tisztázásakor is. Így kerülhetett sor egyébként egymást kizáró elméletek – lásd természetjog és Tiszta Jogtan – együttes, de legalábbis egymás melletti alkalmazására, mivel így adható a legtöbb ember számára megnyugtató, azonban semmiképpen sem végső válasz arra a kérdésre, hogy „Megengedhető-e a halálbüntetés?”

## FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BALOGH ÁGNES – TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog - Általános rész*, 2015, Orisis, Budapest.
- [2] BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS (szerk.): *Az Alkotmány magyarázata*, 2003, KJK-Kerszöv, Budapest.
- [3] BECK SALAMON: Érdekeszme töredékek, in ALMÁSI ANTAL (szerk.): *Glossza Groschmid Béni Fejezetek kötetmi jogunk köréből c. művéhez*, 1933, Grill, Budapest, 40–55. o.
- [4] CSEPORÁN ZSOLT: Az Alkotmánybíróság jogfejlesztő joggyakorlata, különös tekintettel az ítéletek hivatkozhatóságára. Az Alkotmánybíróság esetjogának közjogi szempontú vizsgálata az Alaptörvény negyedik módosítása tükrében, in *Scriptura* 2014/1. szám, 87–96. o.
- [5] DREIER, HORST (szerk.): *Grundgesetz Kommentar 2. Auflage Band I Präambel, Artikel 1-19*, 2004, Mohr Siebeck, Tübingen.
- [6] DRINÓCZI TÍMEA (szerk.): *Magyar alkotmányjog III. – Alapvető jogok*, 2010, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- [7] DWORKIN, RONALD: *Taking Rights seriously*, 1967, Harvard University Press, Harvard.
- [8] FELDMAN, DAVID: *Human Dignity as a Legal Value, Part I*, 1999, Winter Public Law.
- [9] FÖLDESI TAMÁS: *Valamit valamiért? A jogok és kötelezettségek harmóniája és diszharmóniája*, 1997, Korona Kiadó, Budapest.
- [10] FRIVALDSZKY JÁNOS: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé – a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, 2010, PPKE JÁK, Budapest, 19–51. o.
- [11] FRIVALDSZKY JÁNOS: *Természetjog és emberi jogok*, 2010, PPKE JÁK, Budapest.
- [12] HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*, 2008, Osiris Kiadó, Budapest.
- [13] HART, HERBERT L. A.: *The Concept of Law*, 1994, Clarendon Law Series, Clarendon.
- [14] HOLLÓ ANDRÁS – BALOGH ZSOLT (szerk.): *Az értelmezett alkotmány – Alkotmánybíróági gyakorlat 1990-2009*, 2010, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest.

- [15] JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.*, 2009, Századvég, Budapest.
- [16] JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, 2011, HVG-ORAC, Budapest.
- [17] JUHÁSZ JÓZSEF – SZŐKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, 2003, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [18] KANT, IMMANUEL: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*, 1991, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [19] KELSEN, HANS: *Tiszta jogtan*, 2001, Rejtjel Kiadó, Budapest.
- [20] KIS JÁNOS: *Vannak-e emberi jogaink?*, 2003, Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest.
- [21] KISS GYÖRGY: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*, 2010, Justis, Pécs.
- [22] LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, 2012, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- [23] MAUNZ, THEODOR – DÜRIG, GÜNGTER: *Grundgesetz (Kommentar)*, 1993, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- [24] MOÓR GYULA: *A jogbölcselet problémái*, 1992, Hatágú Síp Alapítvány, Budapest.
- [25] MOÓR GYULA: *A természetjog problémája*, 1934, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- [26] PETRÉTEI JÓZSEF: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*, 2011, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- [27] SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok – Alkotmánytan II.*, 2008, Osiris, Budapest.
- [28] SÓLYOM LÁSZLÓ: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez, in *Fundamentum*, 1997/1. szám, 31–43. o.
- [29] SÓLYOM LÁSZLÓ: Alkotmányértelmezés az új alkotmánybíróságok gyakorlatában: in *Fundamentum*, 2002/2. szám, 18–28. o.
- [30] SÓLYOM LÁSZLÓ: Az Alkotmány emberi jogi generálklauzulájához vezető út, in *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1. szám, 27–49. o.
- [31] SZEMERE BERTALAN: *A büntetésről és különöbben a halálbüntetésről*, 1990, (h.n.), Halálbüntetést Ellenzők Ligája.
- [32] TAKÁCS ALBERT: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban, in HAJAS BARNABÁS – SZABÓ MÁTÉ (szerk.): *Emberi méltóság korlátok nélkül – A gyermekek, hajléktalanok és a gyülekezők jogai*, 2009, Országgyűlés Hivatala, Budapest, 21–42. o.
- [33] TÓTH J. ZOLTÁN: Élet vs. méltóság, élethez való jog vs. méltósághoz való jog: Az oszthatatlansági tézis és az eutanáziahatározat, in *De iurisprudentia et iure publico*, 2011/2. szám, 293–311. o.
- [34] VISEGRÁDY ANTAL: *Jog- és Állambölcselet*, 2003, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- [35] ZWEIGERT, KONRAD – KÖTZ, HEIN: *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Zivilrechts 3. Auflage*, 1996, Mohr Lehrbuch, Tübingen.

#### FELHASZNÁLT NEMZETKÖZI DOKUMENTUMOK:

- [1] Emberi Jogok Európai Egyezménye - Hatodik jegyzőkönyv.
- [2] EU Alapjogi Karta.
- [3] Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya - Második Fakultatív jegyzőkönyv.

#### FELHASZNÁLT ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZATOK:

- [1] 8/1990. (IV. 23.) AB határozat ABH 1990, 42.
- [2] 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz ABH 1990, 88.
- [3] 22/2012. (V. 11.) AB határozat.

#### FELHASZNÁLT EGYÉB JOGFORRÁSOK:

- [1] Magyarország Alaptörvény.
- [2] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.

#### FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK

- [1] Hack Péter: Érvek a halálbüntetés mellett, [http://hvg.hu/hvgfriss/2014.32/201432\\_ervek\\_a\\_halal\\_buntetes\\_mellet#](http://hvg.hu/hvgfriss/2014.32/201432_ervek_a_halal_buntetes_mellet#) (2015. július 17.)
- [2] Tóth J. Zoltán: Halálbüntetés: pro és kontra, <http://jesz.ajk.elte.hu/toth14.html> (2015. július 20.)
- [3] <http://szeged.hir24.hu/szeged/2012/08/20/az-utolso-kivegzes-magyarorszagon/> (2015. augusztus 3.)
- [4] [http://index.hu/belfold/2015/04/28/orban\\_viktor\\_pecs/](http://index.hu/belfold/2015/04/28/orban_viktor_pecs/) (2015. július. 17.)